

Соціальна ефективність політичних цінностей

Розглядаючи такий багатогранний, динамічний предмет соціально-філософського аналізу як політичні цінності, так чи інакше, ми постійно стикаємось з практичною значимістю даного предмета. Якщо в сучасній науковій літературі політичні цінності зрідка аналізуються, то їх практична значимість залишається «закритою сторінкою» для читача. Це викликано тим, що аксіологічний аспект, на даний час, охоплює різні явища і процеси в політиці, які в якості цінностей є динамічними, мінливими, нестійкими. Тому, одним із першорядних завдань, яке ми поставили перед собою є з'ясування того, як функціонують політичні цінності в житті людини і суспільства, виходячи з їх ефективності і результативності.

Беручи за критерій класифікації політичних цінностей відношення до влади, зокрема, політичної, ми будемо відштовхуватись у своєму дослідженні від того факту, що політичні цінності є інструментом задоволення соціальних потреб і інтересів суспільства, і входять до складу соціальних цінностей.

З'ясовуючи значимість владних відносин в соціальній дійсності ми не можемо залишити поза увагою трактування таких понять як «ефективність», «результативність» і «управління». Саме через них, на нашу думку, можна збагнути практичне значення політичних цінностей в житті людини і суспільства. Спробуємо розібратись, чому ми ці поняття поставили в один ряд.

Як писав відомий спеціаліст з менеджменту Т. Дж. Пітерс в передові до книги Дж. Харрінгтона «Управління якістю в американських корпораціях»: «Необхідно перебудувати всю систему управління з орієнтацією на якість – якість передусім» [5, с.20]. Справа в тім, що будь-яке явище чи поняття в соціумі може бути ефективним, але не результативним, і навпаки, але коли ми говоримо, що щось є одночасно ефективним і результативним, то в результаті отримуємо якісне утворення.

В управлінні історично першою стала обговорюватись проблема ефективності. А ще пізніше набуває власного звучання і теорія якості, переважно в теоріях менеджменту. В філософії, навпаки, першопочатково розробляється теорія якості, яка є однією з основних філософських категорій. Першим цю категорію проаналізував Аристотель. Пізніше її розробляли схоласти. Але, найзначніший вклад в розроблення категорії якості вніс Гегель, який в «Науці логіки» визначив якість «як логічну категорію, яка складає початкову ступінь пізнання речей і становлення світу, як безпосередню характеристику буття об'єкта» [1, с.255]. З тих пір категорія якості займає важливе місце в системі категорій діалектики.

Але, щоб докладніше зрозуміти роль і значення політичних цінностей в суспільстві, варто спочатку розглянути поняття «ефективності», бо, з одного боку, саме ефективність була першоосновою управління, з іншого, вона, прагматична по своїй суті, в останній час розглядається рядом філософів, як одне із важливих, якщо не основне поняття, для діяльнісного підходу. В дійсний час в загальнометодологічному аспекті ефективність стала загальнонауковим поняттям, так як його активно використовують як в природничих, так і в гуманітарних науках. Ефективність має досить багато значень. Українському слову «ефективність» в англійській мові відповідають такі еквіваленти, як *effectiveness* (здатність досягати поставленої цілі, незалежно від того, якою ціною це було зроблено), *efficiency* (оптимальне співвідношення затрачених ресурсів і отриманих результатів, незалежно від того, чи була досягнута поставлена ціль, чи ні), *effectuality* (поєднання *effectiveness* і *efficiency*). Але в англійській мові існує ще один термін, зовсім не схожий на попередні, але перекладається також як ефективність. Це термін *performance*, який означає загальний стан організації, включаючи як економічні, так і неекономічні параметри, які характеризують як досягнутий рівень розвитку, так і перспективи.. Таким чином, термін «ефективність» можна розуміти як у вузькому, так і в широкому смислі (окрема операція,

група операцій, діяльність в цілому), а також по відношенню до різних областей діяльності – фінанси, виробництво, устаткування, персонал.

Слово «ефективність» похідне від латинського «effectus», що означає виконання, результат, чи наслідок якихось дій, отримуваний ефект. Але на відміну від ефекту, який асоціюється з абсолютними величинами, під ефективністю мається на увазі порівняльна оцінка. Інший російський дослідник А. Н. Краснов дає таке визначення ефективності – це «одна із можливих (найважливіша, але не єдина!) характеристик якості деякої системи, в тому числі економічної, а саме її характеристика з точки зору співвідношення затрат і результатів функціонування системи» [3]. Якщо звернутись до історії, то, наприклад, древні греки під ефективністю людських дій розуміли щось на зразок деяких ідеальних форм, даних дії в якості моделі, покликаних проектуватись на оточуючий нас світ і реалізовуватись в ньому через посередництво волі людини. Суть цієї традиції в тому, щоб зарані скласти план дій і реалізувати його, можливо, звершуючи при цьому героїчні подвиги. Концепція ефективності в Китаї інша. Вона виходить з того, які умови потрібні для отримання ефекту: справа не в тому, щоб прямо чи опосередковано досягнути результату як зарані поставленої цілі, а поступово створювати умови, із-за яких він не зміг би не з'явитись. Іншими словами, мова тут йде не про те, щоб «переслідувати» якийсь ефект, а про те, щоб дочекатись і не заважати йому настати. Для цього достатньо, - як повчав нас стародавній Китай, - навчитись здобувати користь із розвитку самої ситуації, діяти так, ніби вона сама нас «несе».

Прийнято вважати, що термін «ефективність» вперше з'явився в економічній літературі. Однак його зародження і використання помилково пов'язувати лише з економікою, бо тут його часто ототожнювали чи підмінювали терміном «результативність», який використовували для оцінки урядових чи приватних мір, в залежності від того, сприяли вони пожвавленню економічного життя чи ні. Так російська дослідниця, кандидат фізико-математичних наук М. С. Солодка підкреслює, що термін

«ефективність» хоча і зароджується в економічній літературі, але використовується він по відношенню до дій суб'єкта управління – уряду. Саме цей факт і послугував основною причиною появи нового терміну. «Новий термін «ефективність» відобразив зміну поглядів на роль уряду, який перестали сприймати тільки як суб'єкт влади, відносячись до нього вже як до суб'єкту управління» [4, ст.3]. Це підтверджується тим, що для оцінки його діяльності пропонували деякі раціональні підходи, пов'язані з об'єктивним виміром результату діяльності по відношенню до конкретної цілі.

Отже, при розгляді політичних цінностей ми маємо проаналізувати ще два поняття – це результативність і управління.

Філософське поняття «результат» базується на уявленнях про тісне поєднання його з поняттям «цілі» і «засобів». В науковій думці воно не тільки тісно переплетене з поняттям «ефективності», але й доповнює одне одного. І, хоча в науці досить мало уваги відведено на розгляд поняття «результативності», однак американський гуру з менеджменту П. Друкер зауважує, що «результативність» (effectiveness) означає «робити правильні речі» (doing the right things), а «ефективність» (efficiency) – «робити речі правильно» (doing things right). І те і інше однаково важливо. Але, П. Друкер ніби говорить нам, щоб ми спочатку визначились з вибором стратегії, з цільовою направленістю нашої діяльності, вказали всім правильний орієнтир, а потім постарались досягнути поставлених цілей мінімально можливими засобами. Спочатку – правильна стратегія, а потім – виробництво. Виходить, що результативність важливіше ефективності?! Схоже, що це дійсно так. Загальновідомо, що найкращий спосіб скорочення затрат – це припинення будь-якої діяльності! Складність проблеми аналізу і оцінки результативності і ефективності пов'язана з їх багатоаспектністю (ми можемо застосовувати ці категорії щодо окремих ідей, вчинків) і багаторівневістю (застосування вище вказаних понять щодо окремої людини, групи, організації, робочого місця).

Ефективність і результативність домінують, а ще краще сказати, мають домінувати в управлінні, де нерозривно переплітаються з владними відносинами, які є стрижневим елементом політичних цінностей. В найширшому смислі «управління є цілеспрямований вплив на конкретний об'єкт з ціллю стабілізації чи зміни його стану таким чином, щоб досягти поставленої цілі» [7]. Або, можна сказати, що «управління – це процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації» [6]. Під управлінням можна розуміти, також, сукупність інформаційних процесів і впливів на поведінку персоналу чи підлеглих, виконання яких регламентується конкретними правилами та інструкціями. На основі аналізу інформації виробляються управлінські рішення. Процес управління складається з чотирьох взаємопов'язаних функцій: планування, організації, мотивації і контролю. Коротко можна сказати, що управління полягає в наступному: а)збір, збереження, обробка і передача інформації; б)розробка і прийняття управлінських рішень; в)вироблення управлінських впливів і передача їх об'єкту управління; г)контроль за виконанням прийнятих рішень. Іноді, в сучасній літературі при розгляді механізмів управління вводиться таке поняття як «зворотній зв'язок». Принцип зворотного зв'язку дозволяє автоматично враховувати нові повідомлення про стан об'єкта при його найменших відхиленнях від бажаного стану і змінювати відповідно управлінський вплив, без втручання управлінського суб'єкта. Цей ефект називається саморегулюванням системи. Зворотній зв'язок – це вплив результатів функціонування якоїсь системи (об'єкта) на характер (модуляцію чи стабілізацію) цього функціонування. Якщо вплив зворотного зв'язку посилює результат функціонування, то такий зворотній зв'язок називається позитивним. Наприклад, дії якогось уряду чи окремо взятого політичного лідера отримали підтримку у населення, виходячи з цього, не важко здогадатись, хто переможе на наступних виборах. Відповідно, зворотним зв'язком тут потрібно вважати виправдання надій і сподівань, які покладає

населення на цей уряд чи інший політичний суб'єкт. Таку систему не можна було б назвати саморегульованою, якби управлінські рішення застосовувались безвідносно до потреб і інтересів населення. Принцип зворотного зв'язку Н. Вінер називав «палицею сліпого», а французький біолог П. Латіль – «секретом всезагальної упорядкованості і організованості». Будь-яка функціональна система при ефективному використанні зворотного зв'язку стає такою, яка самовдосконалюється.

Отже, з усього вище сказаного, варто замислитись над тим, які ж політичні цінності є ефективними, а які результативними, чи одночасно тими і іншими? У яких випадках влада, зокрема політична, є ефективною, результативною, якісною? Спробуємо розібратись у поставлених питаннях, виходячи з нашої класифікації політичних цінностей.

Варто розпочати з основи будь-якої політичної системи – політичної влади. Зокрема, поняття «влади» тісно переплітається з поняттям «управління». Сама влада виступає у вигляді управління, управління – у вигляді влади. Але управління не є функціонування влади. Воно ширше за неї. Влада – елемент управління, джерело сили управління. Процес управління є процес реалізації владної волі для досягнення цілі владарюючого. Управління ж є засобом, за допомогою якого цілеспрямований вплив влади із можливості перетворюється на дійсність. Влада – завжди двостороння взаємодія суб'єкта і об'єкта. Влада ніколи не є відносинами лише однієї особи (або органа), якщо не мати на увазі владу людини над собою (але це вже психологічний, а не соціальний феномен). Влада означає відносини залежності між людьми: з одного боку, нав'язування волі когось іншого, з іншого — підкорення їй. Інакше — це владні відносини між суб'єктом і об'єктом. Сутністю влади є вольові відносини (керування, панування, підкорення). Влада припускає верховенство, монопольне право суб'єкта приймати рішення («авторитетні рішення»), обов'язкові і значущі для об'єкта, і спроможність забезпечувати виконання прийнятих зобов'язань, тобто контролювати об'єкт. Суспільство об'єктивно потребує влади. Вона

протистоїть анархії, перешкоджає руйнівним діям, небезпечним для всього соціального організму. Авторитет, право, насильство — засоби, за допомогою яких влада має спроможність і можливість здійснювати свою волю, певним чином впливати на діяльність і поведінку людей. На нашу думку, ефективною, можна назвати ту політичну владу, яка стимулює розвиток держави в бік демократизму, пропагує права і свободи громадян, а результативною, ту, яка задовольняє потреби і інтереси громадян. Якщо взяти за приклад колишній Радянський Союз, то тут можна сказати, що політична влада була досить результативною, так як задовольняла, в більшій мірі, потреби населення: кожен мав право на працю, житло, їжу, відпочинок, різного роду соціальні пільги, були доступними освіта, різного роду матеріальні блага. Але така система була неефективною і не виправдала себе на міжнародній арені (особливо, коли впала залізна завіса), так як такий рівень життя був досягнутий не виправданими методами, зокрема: насиллям, залякуванням, порушенням прав і свобод громадян. В сучасних країнах, які розвиваються, зокрема пострадянських, можна простежити протилежну Радянській ситуацію, що склалася. Зокрема, політична влада є ефективною, так як тримає курс на демократизацію, чи європеїзацію, поширює і всіляко підтримує загальнолюдські цінності, але із-за політичної некомпетентності, управлінської неорганізованості, політичної корупції і віддання переваг власним інтересам виявляється не результативною, так як ставить основну свою задачу - це задоволення потреб і інтересів громадян, на друге місце. Як зазначає російський дослідник, доктор філософських наук А. І. Демідов у своїй статті «Ціннісні виміри влади»: «В рамках таких підходів влади її негативні якості пов'язуються передусім з управлінською неефективністю, з організаційною деструктивністю; погана та влада, яка створює більше проблем, ніж їх вирішує. Але сутність самих проблем і смисл засобів їх вирішення при цьому практично не приймаються до уваги» [2]. Неефективною політичною владою потрібно вважати ту, яка спирається не на такі засоби як переконання, вплив, авторитет, служіння суспільству, а на

панування, систематичне насильство, примус. Про результативність політичної влади може судити народ, виходячи зі вчинків законодавчих чи виконавчих органів державної влади, через вміння громадських організацій контролювати дії держави, через те, як – конструктивно чи деконструктивно – поводяться на владній арені політичні партії та їх лідери.

Отже, якщо політична влада є ефективною і результативною одночасно, то в результаті ми отримуємо якісну владу, також її можна ще назвати позитивною. Але часто буває ситуація, коли можна спостерігати зловживання владою, тоді з'являється насильство, примус, корупція і т.д. В такому випадку політична влада є негативною, або краще сказати антицінністю. Ціннісною вона може залишатись, у даному випадку, лише для суб'єкта. Стосовно цього А. І. Демідов зазначає «...влада для індивіда може бути і антицінністю. Тоді виникає ситуація розриву особистості і влади. Їх взаємне відчуження виражається в зосередженні зусиль людини на проблемах особистого життя при їх протиставленні соціально-політичній сфері, яка регулюється діями владних механізмів. При цьому цінність механізмів влади зберігається, але людина займає позицію не співпраці, відмови від взаємодії з владою, розглядає її в якості сили, не здатної впливати на вирішення реальних проблем, а скоріше, такої, яка заплутує і омертвляє їх» [2].

Те ж саме можна сказати і про інші політичні цінності. Наприклад, ще однією з важливих політичних цінностей є політичне лідерство. Слово «лідер» в перекладі з англійського «leader» означає «провідний», «керуючий». Політичним лідерством можна назвати постійний пріоритетний і легітимний вплив одного чи декількох осіб, які займають владні позиції, на суспільство, організацію чи групу. Отже, ефективним є таке політичне лідерство, коли певна особа, чи група осіб легітимними, демократичними методами добре себе зарекомендувала в певній організації чи на політичній арені взагалі. Результативним політичне лідерство буде тоді, коли матиме широку підтримку не лише в політичних колах, але і в населення.

Таким чином можна проаналізувати і інші політичні цінності, такі як політичний імідж, харизма, політична партія, уряд, парламент і т.д.

Отже, можна зробити висновок з усього вище сказаного: будь-яка політична цінність, якщо вона такою є (такі цінності як імідж, харизма, лідер можуть і не бути політичними, якщо вони не мають ніякого відношення до влади, зокрема, політичної) може бути а) ефективною; б) результативною; в) ефективною і результативною одночасно, а отже – якісною. Критерієм ефективності політичних цінностей, на нашу думку, є засоби, за допомогою яких вони реалізуються, критерієм результативності є міра довіри до них з боку громадян. За ефективністю і результативністю можна визначити, які політичні явища і процеси є якісними, а які є цінностями чи антицінностями. Чим більше якісних політичних цінностей, тим стабільнішу, прогресуючу політичну систему ми маємо, що в свою чергу забезпечує добробут в державі.

Література

1. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. - М., 1937.
2. Демидов А. И. Ценностные измерения власти / <http://www.politstudies.ru/N2004fulltext/1996/3/10.htm>
3. Краснов А. Н. Эффективность как фундаментальная экономическая категория/<http://journal.vlsu.ru/index.php?id=1865>
4. Солодкая М. С. Надежность, эффективность, качество систем управления/<http://quality.eur.ru/MATERIALY10/qsm.htm>
5. Харрингтон Дж. Управление качеством в американских корпорациях. – М.: Экономика, 1990. – 272с.
6. <http://inform.od.ua/articles/examen/1098533859.htm>
7. <http://psylist.net/uprav/ponat3.htm>